

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Institutionen för socialt arbete

**”Det är ju tryggare med det nätverket jag har idag
i jämförelse med det som jag hade tidigare”**

– en kvalitativ studie om det stödjande nätverkets betydelse för kvinnor
med erfarenheter av ett liv ut ur kriminalitet

Socionomprogrammet, höstterminen 2007
C-uppsats

Författare: Maria Beckman
Susanne Christensén
Patricia Fjällborg

Handledare: Per-Olof Larsson

Abstract

Titel: ”Det är ju tryggare med det nätverket jag har idag i jämförelse med det som jag hade tidigare” - en kvalitativ studie om det stödjande nätverkets betydelse för kvinnor med erfarenheter av ett liv ut ur kriminalitet

Författare: Maria Beckman, Susanne Christensén och Patricia Fjällborg

Nyckelord: Kvinnor, kriminalitet, missbruk, nätverk, stöd

Syftet med uppsatsen är att undersöka det sociala nätverket hos några kvinnor som levt i en livssituation med egen kriminalitet. Beskrivning ges på hur nätverket såg ut då kvinnorna levde i kriminalitet, men framför allt på hur det ser ut idag. Uppsatsen belyser på vilket sätt kvinnorna upplever sitt nätverk vara stödjande eller inte. I uppsatsen reflekteras också över om kriminella nätverk kan härbärgera stöd.

Frågeställningarna är

1. Hur beskriver några kvinnor sitt nätverk?
2. Vad är, enligt kvinnorna, stödjande i nätverket?
3. Kan ett kriminellt nätverk vara stödjande?
4. Hur vill kvinnorna att stödet i deras sociala nätverk ska se ut?

Forskningsmetoden för den här uppsatsen är kvalitativ. Det empiriska underlaget är inhämtat genom ostrukturerade intervjuer, gjorda med nio kvinnor som alla har erfarenheter av kriminalitet.

Resultatet visar att det var drogmissbruket som styrde kvinnornas beteende och val av umgänge då de levde i kriminalitet. Kvinnorna sökte inte någon kontakt vare sig med det privata eller vare sig det professionella nätverket, i någon större utsträckning. Kvinnornas umgänge bestod under den tiden huvudsakligen av andra personer som också de befann sig i missbruk och kriminalitet. Utmärkande för kvinnornas nätverk då är att det var fattigt och resurssvagt. Studien visar att stödet som fanns i nätverket då endast fungerade som en kvarhållande faktor i drogmissbruk och kriminalitet.

Idag när kvinnorna lever utan drogmissbruk och kriminalitet är deras fattiga nätverk utbytt mot ett rikt nätverk. Kvinnorna lever idag i en stödjande gemenskap, och har en god förmåga att samla ett resursstarkt nätverk. Stort stöd finner flera av kvinnorna idag i föreningar och organisationer som verkar för drogfrihet och integrering tillbaka in i samhället för dem som har levt i kriminalitet.

Samtliga kvinnor i undersökningen uttrycker att de är nöjda med hur stödet ser ut idag och vill att det ska fortsätta att se ut som det gör.

Slutsatsen blir att för kvinnorna i den här studien har nätverken och det stöd, liksom brist på stöd, varit avgörande för deras livssituation både under tiden när de levde i kriminalitet och idag, när de tagit sig ut ur sin tidigare livssituation.

Tack till!

De nio kvinnor som ställde upp och delade med sig av sin tid och sina erfarenheter till oss. Utan er hjälp hade den här uppsatsen aldrig kunnat genomföras.

Ett stort tack till var och en av er!

Vi vill också tacka vår handledare Per-Olof Larsson, inte så mycket för hans snygga handstil, utan för hans tålamod och stora tillgänglighet under hela uppsatsskrivandet.

Tack Peo!

Maria, Patricia och Susanne

Göteborg den 10 december 2007

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	6
Bakgrund	6
Syftet med studien	7
Frågeställningar	7
Definition av utsatthet - ett för den här studien centralt begrepp	7
TIDIGARE FORSKNING	8
Den flygande maran – En studie om åtta narkotikamissbrukande kvinnor i Stockholm	8
Från anstalt till livet i frihet – inför muck	8
Att upphöra med brott- vägar ur den kriminella världen	9
Kvinnors drogbruk och lagbrott	9
Kvinnor på väg tillbaka	9
Frigivningssituationen	9
Kvinnorna på Hinseberg	10
Vägen ut	10
Pågående forskning	10
Databassökningar	11
Kvinnor och brott: en sammanfattning av tre rapporter om kvinnlig brottslighet	11
Liksom vinden under fågelns vingar: om kvinnors nätverksrelationer i utsatta livssituationer	11
Substance Use and Social Support: An Exploratory Study with Incarcerated Women	11
Author	11
TEORI OCH BEGREPP	13
Nätverksperspektivet	13
Socialt nätverk	13
Privat nätverk	14
Professionellt nätverk	15
Definitioner av socialt stöd	15
Socialt stöd	15
Olika former av socialt stöd	16
De här teorierna har särskilt använts i den här studien	17
METOD	18
Metodval	18
Forskningsetik	18
Konstruktion av undersökningsinstrument	18
Urval	19
Undersökningens genomförande	19
Reliabilitet	19
Validitet	20
Analys av materialet	20
Metoddiskussion	20
RESULTAT OCH ANALYS	21
En presentation av kvinnornas som har deltagit i studien och deras brottsbakgrund	21
Kvinnornas story	22
Tiden då kvinnorna levde i kriminalitet	22
Drogen som den signifikante andre	22
Fattiga nätverk	23
Positiv feed back som kvarhållande faktor	26

Nu, när kvinnorna lever fria från kriminalitet	26
Drogen som den signifikante andre är borta	26
Rika nya nätverk	26
Mycket positiv feed back	28
Backspegeln - önskespegeln	29
Studiens Outlier	30
SAMMANFATTANDE DISKUSSION	32
Studiens första frågeställning: Hur beskriver några kvinnor med kriminell bakgrund sitt nätverk?	32
Studiens andra frågeställning: Vad var/är, enligt kvinnorna stödjande i nätverket?	33
Studiens tredje frågeställning: Kan ett kriminellt nätverk vara stödjande?	33
Studiens fjärde frågeställning: Hur ville/vill kvinnorna att stödet i deras sociala nätverk skulle/ska se ut?	33
Studiens generaliserbarhet	34
Reflektion	34
Fortsatta forskningsvägar	34
KÄLLFÖRTECKNING	35
Litteratur	35
Internet	36
Intervjuer	36
Bilagor	37

INLEDNING

”Ja det skulle kanske ha varit annorlunda om jag hade varit född i en Svenssonfamilj i så fall. Om jag fick leva om mitt liv så skulle jag kanske ändra vissa saker, om jag hade vetat det som jag vet idag. Jag hade kanske tagit ungarna någon annanstans så att de inte kom i närheten av någon drog. Kanske till Lappland. Jag hade kanske inte själv börjat droga.” (Barbro)

Bakgrund

Det är kvinnornas bakgrund, livssituation och missbruk som är framträdande eftersom det gör att de kan placeras i den traditionella offerrollen. Många undersökningar av kvinnlig brottslighet sker utifrån ett perspektiv där kvinnor uppfyller offerrollen. Av de kvinnor som sitter i fängelse har majoriteten problem med missbruk och forskare har konstaterat att kvinnors drogmissbruk ofta är det som leder vidare in i kriminalitet. Både missbruk och kriminalitet antas bero på kvinnornas bakgrund och deras livssituation där det ofta finns manligt våld med i bilden (Kordon&Wetterqvist, 2006)

Kriminalitet kan ses som en samhällsfara utifrån det att den skapar en stor oro och problem för dem det drabbar. Drabbad av kriminaliteten är inte bara den som utsätts för den, alltså offret, utan drabbad blir också den som utför den kriminella handlingen - gärningsmannen.

När kriminalitet beskrivs är gärningsmannen i princip synonymt med en man. Få kvinnor är representerade i brottsstatistiken. Uppgifter från Kriminalvården visar att det år 2006 var totalt 10 428 personer som dömdes till fängelse och intogs på anstalt. Av dessa var 711 kvinnor (Svar direkt - om svensk kriminalvård 2007). Det fanns den 1 oktober i år 248 kvinnliga fångar i landet, vilket är 5,5 procent av det totala antalet fängelsedömda personer, som vid samma datum var totalt 4 496 (Aktuell statistik från kriminalvården - avser händelser under september månad och situationen den 1 oktober 2007).

Ungefär 70 procent av de kvinnor som tas in på anstalt missbrukar narkotika eller har ett blandmissbruk. I jämförelse med män har kvinnor också en allvarigare psykiatrisk problematik kopplad till sitt missbruk. (Kriminalvården, hämtad 071121, <http://www.kriminalvarden.se>) I Rapport 17 (2005), från Kriminalvårdens Forskningskommitté, pekar Rydén-Lodi på att några av de viktigaste förutsättningarna för att bryta en kriminell karriär är drogfrihet och ett stödande, icke-kriminellt nätverk.

Forskaren Skårner, vid Göteborgs universitet, ingår i ett nu pågående forskningsprojekt kring missbruk och sociala nätverk. Skårner (2006) menar att en missbrukares tillgång till familj och bredare sociala nätverk och förmågan att relatera till andra verkar ha en avgörande betydelse både för genomförande av rehabiliterande insatser och för den fortsatta utvecklingen. ”Personliga sociala nätverk hör ofta till de viktigaste resurserna för de personer som har att hantera olika livsproblem...”, säger Skårner. Det personliga sociala nätverket har olika förutsättningar att ge stöd, det kan vara en källa till konflikt, men också till kraft.

Det är alltså av stor vikt att man har ett stödande icke-kriminellt nätverk. Men även kvaliteten i relationerna inom personens nätverk är viktig för att inte återfalla i kriminalitet. Forskning har visat på att det kan vara nödvändigt att bryta vissa vänskapsband och kanske till och med vissa familjeband för att klara av att ta sig ur sin kriminalitet. Nätverket bör

inte innehålla för många personer som är belastade av missbruk och kriminalitet om det ska inverka positivt så att man fattar rätt beslut och kommer ifrån den kriminella tillvaron. Förekomst av kriminalitet och missbruk i nätverket anses vara riskfaktorer i den här strävan, medan ett bra socialt nätverk fungerar som en skyddande faktor (Rydén-Lodi, 2005).

Syftet med studien

Uppsatsens syfte är att undersöka och beskriva det sociala nätverket hos några kvinnor som levt i en livssituation med egen kriminalitet. Beskrivning kommer att ges på hur nätverket såg ut då kvinnorna levde i kriminalitet, men framför allt hur det ser ut idag. Uppsatsen kommer också att belysa på vilket sätt kvinnorna upplever sitt nätverk vara stödjande eller inte. I uppsatsen reflekteras också över om kriminella nätverk kan härbärgera stöd.

Frågeställningar

1. Hur beskriver några kvinnor med kriminell bakgrund sitt nätverk?
2. Vad är, enligt kvinnorna, stödjande i nätverket?
3. Hur kan ett kriminellt nätverk vara stödjande?
4. Hur vill kvinnorna att stödet i deras sociala nätverk ska se ut?

Den här undersökningen är avgränsad till att gälla kvinnor som begått kriminella handlingar. Studien har haft fokus på de berörda kvinnornas perspektiv av sitt sociala nätverk. Studien avser inte etnicitet och undersökningen har inte brottsoffrets perspektiv.

Definition av utsatthet - ett för den här studien centralt begrepp

Espwall (2001) refererar till Hetzlers (1996) definition av utsatthet där hon i sin forskning om långtidssjuka skiljer på svaga och utsatta.

Utsatta är de som riskerar och/eller har drabbats av plötsliga, genomgripande och dramatiska livs förändringar.

Svaga är resurssvaga. De saknar social och ekonomisk trygghet, humankapital och självförtroende, vilket gör att de saknar möjligheter att handskas med den utsatta livssituationen. Den som är svag är också i viss mening utsatt, medan den som är utsatt inte behöver vara svag. Resurssvag är den som är lågutbildad, ekonomiskt otrygg och som saknar stödjande sociala kontakter, vilket gör att de får svårt att hantera sin livssituation.

TIDIGARE FORSKNING

I detta kapitel kommer vi att presentera delar av den forskning som finns inom området för kriminalitet. Det finns en hel del forskning som berör mäns våld mot kvinnor, våld mot kvinnor i utsatta situationer, misshandlade och prostituerade kvinnor. Den kriminologiska forskning som i huvudsak finns har fokuserat på män och där beskrivs kvinnor ofta som passiva och/eller som brottsoffer. Författarna har valt att endast belysa nationell forskning, på grund av den olikhet som finns i samhällsstrukturen mellan olika länder.

Den flygande maran – En studie om åtta narkotikamissbrukande kvinnor i Stockholm

Lander (2003) tar upp att drogforskningen kring områdena risker, ohälsa och behandling som har bidragit till den socialpolitik och till den hälso- och sjukvårdspolitik som finns idag.

Det är mot denna bakgrund som vi kan förstå den rådande synen på narkotikamissbrukare och de rådande föreställningar som har haft en stor betydelse hur de olika aktörerna inom socialtjänst och behandlingsprogrammen har bemött de enskilda människorna. Lander fortsätter att hänvisa till forskningen om att det finns gemensamma nämnare på "den missbrukande kvinnan" som tidig traumatisering i form av splittrat hem sexuell utsatthet och/eller utsatthet för våld.

I det interaktionistiska perspektivet har frågan vad som är normalt och vad som är avvikande studerats och utifrån en definitionsprocess. Lander hänvisar till Lemert (1951) när hon tar upp att bruka narkotika illegalt innebär dock inte i sig att personen är "avvikare" förrän andra upptäcker och definierar personen som "avvikare". När hon senare själv går in i rollen som "avvikare" det är då som själva avvikelserna uppstår. Av ett "vi och dem" perspektiv då kvinnorna har befunnit sig tillsammans med andra som det uppstår en stigmatiseringsprocess. I definitionen mellan "vi och dem" i en relation till varandra och det finns ett beroende av båda för att det ena ska finnas. Lander (2003) fortsätter att studera vad som kan definiera avvikelser mellan det normala och tar då upp Foucaults (1983) tes om att det är genom vad som definieras som kunskap som leder till makt. Att det är de som innehar makt som avgör vad som skulle kunna utgöras som normalt.

Från anstalt till livet i frihet – inför muck

I denna delrapport från en studie som presenteras av Brottsförebyggande rådet (2000:20) redovisas frivårdens uppföljningsarbete med de villkorligt frigivna klienterna. Forskningen pekar på att de sociala banden har betydelse både när den kriminella karriären inleds och när den avslutas. Det som ses som riskfaktorer för att hamna i en kriminell livsstil är om det sociala nätverket fungerar dåligt och/eller består av kriminella personer.

Betydelsen av ett icke-kriminellt nätverk anses vara särskilt viktigt för att kunna ta sig ur en brottslig bana. Det framgår dock inte i denna studie exakt hur sambanden ser ut, men den har visat på att dessa sociala band med den laglydiga världen har en brottsförebyggande inverkan.

Flertalet av dem som frigges från fängelset är missbrukare och det är vanligt förekommande att de kommer ut till en oordnad social situation. En utgångspunkt för anstaltens arbete, är att behandlingsplaner upprättas med de intagna, men undersökningen visar att bara hälften av de intagna har tagit del av en ordentlig handlingsplan (BRÅ. 2000:20).

Att upphöra med brott- vägar ur den kriminella världen

I sin avhandling tar Chylicki (1992) bland annat upp samhällets roll och menar att dess ingripande endast är betydelsefull om det finns utrymme för personliga och varaktiga relationer mellan den kriminelle och den som ska försöka att hjälpa. Chylicki belyser även olika faktorer som leder till att individen upphör med sitt brottsliga beteende och understryker betydelsen av en långdragen och komplicerad process som kan jämföras med en mognadsprocess. Erfarenheter från empiriska undersökningar visar att det finns många samband mellan kriminalitet och missbruk, men det är svårt att fastställa vad som är orsak och verkan. Övergången från en kriminell karriär till en laglydig, innebär att individen byter ut drogen och den kriminella kretsen mot signifikanta andra. Som exempel nämns systemet med frivilliga övervakare som anlitas av frivården, detta är ett sätt för samhället att hjälpa den kriminelle med att komma i kontakt med vanliga medborgare. För många av dem som lever i ett kriminellt beteende, brister i sin förmåga att knyta icke-kriminella kontakter och behöver därmed hjälp och stöd med en social förankring till den icke-kriminella världen.

Kvinnors drogbruk och lagbrott

Forskaren Kolfjord (2003) beskriver i sin studie de processer som ofta leder fram till att kvinnor begår brott. Vägarna in i kriminalitet är varierande och komplexa, men gemensamt för många kvinnor är att de lever i en relation med en man som innehåller mycket våld. Det framstår en bild av att kvinnor som börjar begå brott, lever i en ohälsosam livssituation med både våld och droger. Kolfjords undersökning visar tydligt på att ohälsan kommer före drogerna och brotten. Kvinnor börjar ta droger för att orka med vardagen som innehåller social underordning, dubbelarbete, våld och övergrepp och för att finansiera drogerna börjar de att begå brott. Många av kvinnorna berättar att vägen in i kriminalitet ofta beror på en trasslig bakgrund, men de påpekar även att de har gjort ett aktivt val när de börjat med drogbruk och brott. De vill inte se sig som offer för omständigheterna.

”Jag tvingades röka hasch och utsattes för våldtäkt när jag var tio år, men det var ju liksom inte frivilligt. Däremot när jag började ta droger för att förtränga övergreppen – då gjorde jag ett medvetet val att börja knarka”

Detta kan tolkas som en kriminaliserad överlevnadsstrategi, där kvinnor kanske gör sina egna val, men att livsvillkoren begränsas av deras möjligheter menar författaren.

Kvinnor på väg tillbaka

Ut ur kriminalitet och missbruk – och tillbaks in i samhället. Detta är ofta en lång väg och för kvinnor är den oftare ännu längre än för män. Det anses att en kvinna som kommer från kriminalitet eller missbruk har brutit mot alla tabun och mot den bild som finns om hur en kvinna ska vara. Genom denna föreställning blir kvinnor mer utsatta än män i samma situation. I samhällets ögon ska en kvinna uppföra sig och tänka på sitt utseende, vara mamma och hustru. Kvinnors problem med återanpassning till samhället är annorlunda än för männen. En kvinna har sällan någon som väntar på henne utanför fängelset och skulle det vara så, är det många gånger en missbrukande man (Apropå 4-5/2003, BRÅ).

Frigivningssituationen

Det finns ett projekt som heter ”Bättre frigivning” denna satsning vill medverka till att rutiner och metoder blir bättre så att klienternas egna resurser tillvaratas och kan förstärkas i samband med frigivningsförberedelserna. Projektet arbetar även för samverkan mellan

myndigheter, organisationer, företag och att de blir involverade i projektets syfte. Dessa insatser anses vara viktiga för att engagera människor på olika instanser så att kunskap sprids och att samhällets diskriminerande förförståelse "en gång kriminell, alltid kriminell" kan påverkas.

Projektet vill visa att genom samverkan och gemensam helhetssyn så finns det bättre förutsättningar för den dömda att komma ut till exempelvis en bostad, ett arbete och ett socialt nätverk

Ett annat projekt "IBUS" som står för Individuellt, Behovsstyrt och Uthålligt Stöd är ett kristet nätverk. Tanken är att det ska vara ett stödjande nätverk av medmänniskor som skall hjälpa de som blivit frigivna från fängelset att komma tillbaka in i samhället. De kan förmedla kontakter med kristna familjer, samt försöka hjälpa till med bostad, arbete, skuldsanering men även ge stöd i kontakten med anhöriga (www.visionsrummet.se).

Kvinnorna på Hinseberg

Detta är en fallstudie av ett kvinnofängelse skriven av Lindberg (2005) som på uppdrag och med ekonomiskt stöd av kriminalvårdens forskningskommitté belyser fängelsedömda kvinnors situation. Syftet med studien är att beskriva de erfarenheter kvinnor har av sin berövade frihet och hur det är att tillbringa sin vardag på anstalt. Lindberg lyfter fram de villkor och förutsättningar som finns för kvinnorna både när det gäller arbete och studier, deras relationer till övriga på anstalten - både intagna och personal, samt vad de har för möjligheter att kunna upprätthålla ett socialt nätverk utanför anstalten. Forskning om kvinnors brottslighet och erfarenhet av anstaltsvistelse är nästan obefintlig i Sverige och Lindberg vill med denna rapport försöka råda bot på åtminstone en del av de stora kunskapsluckor som finns på detta område. Författaren gör även jämförelser mellan män och kvinnors situation då de har dömts till fängelsestraff. Linberg menar att kvinnor oftast har en sämre social situation både när det gäller missbruk, bostadsförhållande, ekonomi, arbete, relationer och psykisk ohälsa.

Författaren skriver vidare att enligt en undersökning som Kriminalvårdsstyrelsen (1999;2000b) har gjort så får kvinnor inte heller besök i samma utsträckning som männen när de sitter i fängelse, de blir oftare bortglömda av omgivningen.

Vägen ut

Hedin och Månsson (1998) tar i sin studie, Vägen ut, upp kvinnors uppbrott från prostitution. Studien visar att relationen till det sociala nätverket är väsentligt för uppbrottet, men studien visar också att dåliga relationer i ursprungsfamiljen var den som starkt bidrog till att kvinnorna en gång hamnade i prostitution. Uppbrottet från prostitution har för många kvinnor inneburit att de mer eller mindre har gjort ett fullständigt nätverksbyte.

Pågående forskning

Skärner (2006) forskare vid Göteborg universitet, ingår i ett nu pågående forskningsprojekt kring forskning om narkotikamissbruk, sociala nätverk och behandling. Syftet med forskningsprojektet är att utveckla ett datorbaserat instrument, MAP-NET (Measure and Analysis of Personal NETworks), vilket bygger på nätverkskartan och dess centrala element. Med hjälp av MAP-NET ska man kunna undersöka och analysera personliga sociala nätverk. Instrumentet är under konstruktion, men kommer att prövas i olika populationer bland annat inom missbruksvården.

Databassökningar

Följande information har gjorts genom sökningar på Göteborgs Universitetsbiblioteks Databas/Artiklar, Libris, Kvinnsam (071123)

Sökorden som användes gav olika antal träffar då litteratursökningen gjordes. (071123) *Socialt arbete*: 10 träffar, *Socialt nätverk*: 11 träffar, *Kriminologi*: 197 träffar och *Kriminella kvinnor*: 4 träffar.

Presentationen av detta urval har en inriktning som är likartad med det forskningsområde som vi berör i vår studie.

Kvinnor och brott: en sammanfattning av tre rapporter om kvinnlig brottslighet

Forskningen i studien inriktar sig på frågor om skillnader mellan mäns och kvinnors brottsnivå, inom den kriminologiska forskningen upptar dessa frågor en stor plats.

Är flickor och pojkars erfarenheter i familjen och under socialisationen så annorlunda att de påverkar brottsbenägenheten? Hur påverkar samhällets normer och värderingar, framför allt könsrollerna – är det mer förenligt med mansrollen att begå brott? Är kvinnan mer sällan än mannen utsatt för frestelser till att begå brott? Hur inverkar biologiska, konstitutionella samt personliga skillnader till brottsbenägenheten?

Men även andra huvudfrågor inom kvinnlig brottslighet är av intresse, som exempelvis: Varför begår vissa kvinnor brott och inte andra?

Orsaker till kvinnors brottslighet över tid (Walldén, M 1934-).

Liksom vinden under fågelns vingar: om kvinnors nätverksrelationer i utsatta livssituationer

Studien undersöker nätverksrelationer i förändring och hur biståndstagare - under perioden av en behandlingsintervention – förändrar sin uppfattning om dessa relationer. Det är fyra psykosocialt utsatta mammor som deltar i undersökningen. Resultaten visar att kvinnornas nätverk genomgått två huvudsakliga förändringar. För det första har kompositionen av de sociala nätverken ändrats, bland annat beror detta på att professionella relationer har fått ett större utrymme. För det andra påvisades det att kvinnorna har reflekterat över de kvalitativa aspekterna då de gjort sina val av konstruktioner, detta menar författaren är utav intresse eftersom dessa aspekter inte sällan blir oartikulerade i nätverkssammanhang. Ett annat område som belyses är användningen av den kognitiva matristekniken och dess betydelse inom nätverksanalysen, vilket innebär att man uppmärksammar individens egen upplevelse av de sociala nätverksrelationerna. Det primära forskarintresset i studien handlar om att försöka förstå de processer som kan uppstå och utvecklas som en konsekvens av familjeinriktat arbete. Författaren menar på att studien i dubbel mening är explorativ på grund av att såväl frågeställningar som metod inte har blivit belysta eller tillämpade inom området (Espwall, 2001).

Substance Use and Social Support: An Exploratory Study with Incarcerated Women **Author**

Avhandlingen redogör för sambandet mellan problembeteende och socialt stöd, hos en liten grupp kvinnor som sitter i fängelse. Det sociala stödet hos kvinnorna påverkas av droger och kriminalitet. Det fanns signifikanta samband på den bivariata nivån. Speciellt inkluderade alkohol och droganvändning och livstidsstraff korrelerade med hur mycket

stöd de fick. Som tillägg till detta, så hade ålder, typ av drog och hur ofta de nyttjade droger en betydelse i hur alla variablerna korrelerade med det sociala nätverket. Alla korrelationer var i den riktningen som var förväntat, ett dåligt socialt nätverk bidrog till en tidig debut när det gäller droganvändning. Men om man mätte det verkliga stödet (besökare i fängelset) var det inte signifikant korrelerat till föregående variabler. I den multivariata regressionsmodellen påvisades att det som bäst förutsade socialt stöd, var svårighetsgraden av alkoholmissbruk och antalet dagar de suttit i fängelse. Studien upptäckte skillnader i det sociala stödets system, men visade också svårigheter att förutse aktörerna som verkligen gav ett socialt stöd (Tindall, 2004).

TEORI OCH BEGREPP

I detta kapitel presenterar vi studiens teori och en definition av de olika begrepp som ingår i detta perspektiv. Eftersom forskningsområdet brukar skilja på socialt nätverk (privat och professionellt) och socialt stöd i begreppssammanhang, har författarna valt att presentera de olika begreppen för sig: Nätverksperspektiv, socialt nätverk, privat nätverk, professionellt nätverk, definitioner av socialt stöd, socialt stöd, samt olika former av socialt stöd.

Nätverksperspektivet

Forskningsområdet brukar skilja på nätverk och socialt stöd i begreppssammanhang. Inom den antropologiska forskningen kring sociala nätverk är det oftast egenskaper som storlek, täthet och homogenitet som har undersökts. Det är mer sällan som innehåll och relationerna i sig har berörts, eftersom man från början antog att de flesta relationer i ett nätverk var stödjande. Stödforskningen inriktar sig mer på nätverkets uppbyggnad, nätverksrelationernas innehåll samt vilket stöd som ingår från de olika stödkällorna (Hedin, 1994).

I ett nätverk som utgörs av olika individer sker ett socialt samspel eller en social interaktion (Larsson, 2006). Det kan vi förklara med att den sociala omgivningen kring en individ eller i en komplicerad situation kan beskrivas som subjektiva nätverk. En människas sociala nätverk formas av personens förhållanden till samtliga människor som sammanfattningsvis utgör hennes sociala kontext och relationerna mellan alla individerna. Ett nätverk kan utgöra olika områden där människan har sin tillvaro. Nätverk i problemsammanhang kan utgöras av frivillighet eller ofrivillighet.

Forsberg och Wallmark (2005) menar att grunden för allt nätverksarbete kommer från systemteorin. Det ska finnas en hänsynsfullhet till klientens hela sociala kontext i allt professionellt arbete. Genom nätverksarbete samverkar personer kring en individ då hon har sökt upp människor som känner till hennes problem för att få stöd eller hjälp. Ett bekymmer kan genom detta förändras till en befriande känsla. Om det uppstår kommunikationssvårigheter mellan klienten och de professionella och eller mellan de professionella kan problemet tillskrivas den hjälpsökande individen. Detta är negativa konsekvenserna som kan uppstå om inte de professionella kan se sig som en del i nätverket. Det kan få till följd att klienten tillskrivs problemet och insatserna kan då bli att nätverket utökas ytterligare med en professionell. Därav är det av stor vikt att fokusera på klientens resurser och att de professionella har en samsyn och samverkar för att kunna stödja klienten (Forsberg/Wallmark, 2005).

”Om vi skulle beskriva ett problem som diagnostiskt vore det paradoxalt. Då skulle det inte gå att lösa” (Forsberg och Wallmark (2005)) Författarna refererar till Watzlawick, Weakland och Fish (1974), och konstaterar att det i ett nätverksperspektiv är ett problem som utspelas och beskrivs i samspel mellan människor. Med detta menar de att människor runt en individ upplever att det finns ett problem och det utgör då att nätverket gör en problembeskrivning utifrån deras upplevda verklighet. Kan man beskriva problemet kan man också finna lösningar på det.

Socialt nätverk

Det finns inte någon enhetlig, identifierbar teori som socialt nätverk ingår i menar Skårner (2001) som refererar till Bø (1993) utan att det snarare kan ses som en analysmodell. Denna modell kan sedan användas för att utforska sociala relationer i förhållande till olika

frågeställningar. Genom nätverksmodellen får man ett helhetsperspektiv och en förståelseram för den komplexitet som finns i samspelet i sociala relationer. Det ger också en möjlighet att jämföra vad de enskilda individerna i nätverket har för relativ betydelse, i förhållande till vad som totalt finns eller inte finns i nätverket som helhet. Det är mönstret av de relationer som utgör själva nätverket skriver Skårner(2001) i sin avhandling och hänvisar till Borell och Johansson (1996) som påpekar att sociala nätverksstrukturer i princip är gränslösa och att det är upp till forskaren att avgöra vad som avses och vilka dimensioner av det sociala nätverket som är av intresse. Som det beskrivs av Svedhem (1991) (i Skårner, 2001) är det alltid ett delnätverk som kartläggs när sociala nätverk undersöks. I princip utgörs alla personcentrerade sociala nätverk utav de människor som ingår i en individs sociala sammanhang, men de ingående aktörerna behöver däremot inte känna varandra eller ens veta om varandra, deras gemensamma nämnare är att de betyder något och är viktig för den person vars nätverk de ingår i. Hur varje människa väljer att handla och hur hon utformar sitt nätverk kommer att bli hennes identitet. Denna identitet framkommer i en social interaktion mellan människor. Skårner (2001) menar att identitetsbegreppet inte bara hänför sig till individens självuppfattning, utan även till hur hon tolkar sin sociala omgivning.

Skårner (2001) refererar till Milardo (1992), som menar att det finns fyra olika basala typer av personliga sociala nätverk:

1. *Networks of significant others*, som består av personer som betyder mycket för individen ur en känslomässig och psykologisk aspekt.
2. *Exchange networks*, är den del av nätverket som bidrar med praktiskt och emotionellt stöd för individen.
3. *Interactive networks*, är det nätverket av personer som träffar individen ofta
4. *Global networks*, är alla de personer (nu levande) i en grupp som är kända av individen och som hon har rekryterat till sitt nätverk.

Skårner (2001) hänvisar vidare till Milardo (1992) som i en forskningsgenomgång på området har kommit fram till att dessa sociala nätverk är viktiga att skilja åt, då de ringar in dimensioner med olika form och innehåll på skilda nivåer när det handlar om relationer.

Privat nätverk

Detta nätverk kan bestå av exempelvis familj, släkt, vänner och bekantskaper. När en individ lever i eller har varit i en problemsituation som exempelvis kriminalitet, kan det vara så att relationerna till närstående kan behöva omdefinieras. Som individ föds man in i ett redan definierat sammanhang, nämligen sin släkt. Skårner (2001) menar att släktrelationer har en större överlevnadsförmåga och hänvisar till Rubin (1987) som gör en jämförelse mellan dem och vänskapsrelationer, enligt Rubin så är de nära släktrelationerna ofta bestående men mer tumultartade. Det kan även konstateras att ett nätverkstryck kan uppstå inom exempelvis familj och/eller släktrelationer, dessa kan bestå i så väl starka och stödjande band men även svaga och distanserade. Släkten föds man in i – men vänner väljer man och de personer som finns inom det informella nätverket, men som inte tillhör familj och släktsektorn består kanske av vänner, arbetskamrater, grannar etc. När en individ har levt i kriminalitet kan det hända att det sociala nätverket som funnits innan eller under tiden, behöver förändras för att man ska kunna återgå till ett icke kriminellt liv (Skårner, 2001).

Professionellt nätverk

Detta nätverk kan vara arbetsplats, myndigheter, sjukvård, skola till exempel. Den professionella relationen har en speciell komplexitet. Skårner (2001) hänvisar i sin avhandling till Bernler och Johnsson (1999) som påpekar att det vid en kontakt med sjukvård och/eller myndighet uppstår en särskild relation, den mellan klient och behandlare, detta kan ses ur två samspelande perspektiv, relationen både är och bär behandlingen. Själva mötet är en central del och en förutsättning för behandlingen. Det som kännetecknar en klient - behandlarrelation, är att den är ojämlik till sin karaktär. Klienten befinner sig i en beroendesituation och är i behov av hjälp, medan behandlaren innehar både en formell och informell maktposition och förväntas vara den som ska hjälpa. En professionell relation är avgränsad i tid, det är ju meningen att relationen ska avslutas när klienten anses stå på egna ben menar Skårner (2001) vidare och refererar till Johnsson (1990). Den professionella relationen ska ju inte etableras i avsikt att ersätta vänskapsrelationer, utan för att möjliggöra så att klienten själv utvecklar sådana relationer.

Definitioner av socialt stöd

Det finns många definitioner av socialt stöd. Hedin (1994) tar upp tre vanliga dimensioner som vanligtvis används, och visar som följer nedan på några olika forskares exempel på dem:

1. **Relationer och sociala band**, stöd är något som förmedlas i sociala relationer, enligt Nan Lin (1979), Leavy (1990) säger att socialt stöd är tillgängligheten till hjälpsamt relationer och enligt Hoobfoll (1990) är stödet bundet till en viss typ av relation.
2. **Resurser som utbyts i en interaktion och som mottagaren behöver**, Thoits (1988) menar att socialt stöd är handlingar i en social interaktion som tillfredställer mottagarens behov och Shumaker (1988) säger att stöd är olika typer av resurser som utbyts i en relation eller nätverk.
3. **Upplevelse och eller känsla hos mottagaren**, vilket betyder att stöd kan ligga på olika nivåer. Det kan ha en personlig betydelse för givaren eller mottagaren, det kan ha betydelse i samspillet mellan dem eller så kan det spela roll hur stödet kommer in i situationen. (Sarasson, I.; Sarasson, S.; Pierce, 1990)

Vaux (i Hedin, 1994) menar att stöd är ett metabegrepp som består av tre delar: stödjande nätverksrelationer, stödjande handlingar eller annan interaktion och en subjektiv upplevelse av stöd. Delarna länkas samman i en dynamisk process av transaktioner mellan individen och dess omgivning.

Det samband som finns mellan själva stödets aktivitet och dess funktionella betydelse, är inte enkelt att definiera. Som exempel kan en ganska praktisk aktivitet både ha emotionella och kognitiva budskap enligt Hedin ((1994).

Socialt stöd

House (1981) (i Larsson, 2006) har visat att det finns ett samband mellan ett socialt stöd och ohälsa. Han visar även på att det går att identifiera fyra olika former av socialt stöd. Formerna innehålls av det informativa stödet, instrumentella stödet, emotionellt stöd och värderande stöd och kompletteras med vem som ger stöd och hjälp.

Vidare hänvisar Larsson (2006) i sin studie till Vaux (1988), att det finns en mängd faktorer som påverkar hur en individ kan ta emot stöd. Om individen är utåtriktad och

uppskattad. Om individen kan samla sitt nätverk. Det kan skapas föreställningar om individen uppfattas som annorlunda eller avvikande och det kan påverka hur nätverket kring individen ser ut. Enligt Vaux finns det faktorer som har en stor betydelse för *stödprocessen* och han hänvisar då till individens grad av *utsatthet*. Det är utsattheten hos individen som startar stöd processen och den kan även motverka och leda till att upphöra. I de kontextuella förhållandena hänvisar Vaux till de *normer och värderingar* kring klass och etnicitet på en strukturell nivå. Individens egna upplevelser i familjebakgrunden och den nuvarande familjesituationen är viktiga faktorer som påverkar det stödjande nätverket. Det finns nätverk som kan utgöra stressfaktorer som exempel då relationer och känslor upplevs som hot.

Interaktion och naturlig miljö är begrepp som Larsson (2006) hänvisar till Vander Harts definition, (2005). Harts beskriver den sociala interaktionen som ett socialt samspel som äger rum mellan individer i ett nätverk i en särskild "naturlig miljö". Det sociala samspelet leder till en integrering som i sin tur kan leda till att utveckla många sociala relationer i en viss kontext. Carlsson (2005) tar upp *processen* som ett begrepp i sin teoretiska del i studien. Han hänvisar till att processbegreppet används som ett samlingsnamn för olika typer av skeenden som utspelas över tid. Begreppet används i de olika samhällsvetenskaperna som vill beskriva olika alternativformer av händelseförlopp som utspelas över tid.

Olika former av socialt stöd

Forskare har kategoriserat olika former av stöd på många olika sätt. Vissa kategoriserar stöd efter funktion för mottagaren, andra efter stödets aktivitet i interaktionen, alltså stödets innehåll. Hedin (1994) har i sin avhandling huvudsakligen kategoriserat stödet utefter vad hennes intervjupersoner innehållsmässigt har beskrivit det som, men med inslag av funktion. Det blev sex huvudformer som hon beskriver så här:

1. Konkret och praktisk hjälp

Det konkreta stödets funktion innebär att underlätta i vardagssituationer och lösa praktiska problem som personen har. Exempelvis kan det gälla transporter eller handlån av pengar.

2. Instrumentellt stöd

Det instrumentella stödet innebär att lösa problem som uppstår och plocka fram de resurser som personen behöver. Det kan till exempel handla om att förändra arbetsuppgifter eller få en plats på behandlingshem. En stor del av det instrumentella stödet är indirekt och sker då genom att någon annan för personens talan.

3. Kognitivt stöd

Det kognitiva stödet innebär att ge råd om vad personen bör göra och informerar om vilka handlingsmöjligheter som finns eller att personen ges vägledning i en viss situation.

4. Feed back

Ibland ligger feed back under kategorin kognitivt stöd. Feed back innebär att personen får bekräftelse på sitt sätt att uppfatta en situation eller handling. Feed back kan också innebära positiv eller negativ kritik på uppförande eller attityder.

5. Emotionellt stöd

Det emotionella stödet innebär att få ventilerat känslor, men också att utsättas för känslouttryck som förmedlar kraft att gå vidare för den personen som är i en problemsituation. Emotionellt stöd innehåller känslouttryck som engagemang, sympati,

omsorg, röst och uppmuntran, till exempel. En stor del av det emotionella stödet ges genom kroppsspråket, alltså icke verbalt.

6. Nätverksstöd

Nätverksstöd innebär deltagande i nätverkets gemenskap och aktiviteter. Engelska begrepp för nätverksstöd är socializing, belonging eller integration (exempelvis arbetsplatsstöd).

De här teorierna har särskilt använts i den här studien

I studiens bearbetning av resultatet har den teoretiska ansatsen varit att belysa materialet ur ett nätverksperspektiv. Studien berör stödets innehåll och relationerna i sig av de sociala nätverken. Genom att knyta an till Skårners (2001) resonemang om nätverket som en analysmodell, ges ett helhetsperspektiv och en förståelseram för komplexiteten som finns i samspelet av sociala relationer. I undersökningen används Hedins (1994) fem olika stödformer för att bygga upp strukturen av vår presentation.

Definitionen av den signifikante andre som enligt Milardo (1992) (i Skårner, 2001) är personer som betyder mycket för individen ur en känslomässig och psykologisk aspekt. Begreppet den signifikante andre används i den här studien som en metafor av drogens betydelse för kvinnorna.

I studien används också Forsberg och Wallmark (2005), som belyser vikten av samspelet mellan människor som ska samverka i ett nätverksarbete då en individ uppsöker hjälp.

Enligt Larsson (2006) som hänvisar till Vaux (1988) finns det en mängd faktorer som påverkar hur en individ kan ta emot stöd och det finns faktorer som har en stor betydelse för stödprocessen. Vaux pekar då på individens grad av utsatthet.

Även Espwalls (2001), som refererar till Hetzlers (1996), definition av utsatthet, där man pekar på att den som är resurssvag i viss mening är utsatt medan den som är utsatt inte behöver vara svag, har använts.

Processen som begrepp som Carlsson (2005) hänvisar till beskriver olika alternativformer av händelser som utspelas över tid och det är studiens syfte att försöka beskriva intervjupersonernas sociala nätverk i då – och nutid.

METOD

I det här kapitlet presenteras uppsatsens metod. Dels förs en diskussion kring val av metod och etiska hänsyns- och ställningstaganden kring undersökningen. Dessutom beskrivs urval och hur undersökningsinstrumentet är konstruerat.

Metodval

Forskningsmetoden för den här studien är kvalitativ. Enligt Kvale (1997) är kvalitativa intervjuer passande som metod för att få undersökningspersonerna att beskriva sin vardagsvärld och fånga deras erfarenheter. Undersökningspersonerna kan, genom intervjuerna, förmedla sin situation med egna ord och ur ett eget perspektiv. Ansatsen i den här undersökningen är att uppnå en kunskap om kvinnornas subjektiva upplevelser utifrån deras egna ord, uttryck och beskrivningar.

Forskningsetik

Författarna har följt de fyra huvudkraven; Information, samtycke, konfidentialitet och nyttjande som är de etiska principerna inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning (HSFR, 2002). Intervjupersonerna har informerats om syftet med vår studie. De har blivit upplysta om att deltagandet är frivilligt och att de själva kan bestämma om de vill avbryta sin medverkan. Deras namn eller annan fakta som skulle kunna avslöja deras identitet, kommer inte att finnas med i uppsatsen, namnen är fingerade. De inspelade band som använts vid intervjuerna samt anteckningar kommer att förstöras efter det att materialet har publicerats och resultatet kommer endast att användas för denna studie. Forskarnas institutionsanknytning och namn har lämnats till alla deltagande samt information att de kan ta del av resultatet (www.vetenskapsradet.se).

Konstruktion av undersökningsinstrument

Vid konstruktionen av frågeformuläret för de ostrukturerade intervjuerna operationaliserade vi de huvudformer av stöd som vi valt ur vårt teoretiska referensverk, vilket bland annat har varit Hedins avhandling från 1994 om socialt stöd. Hedin använde sig av sex huvudformer för stöd: konkret och praktisk hjälp, instrumentellt stöd, kognitivt stöd, feed back, emotionellt stöd och nätverksstöd. Fem av dessa användes i studien och nätverksstödet uteslöts.

De fem huvudformerna för stöd som vi valde att använda oss av operationaliserades från en abstrakt nivå till mer konkret formulerade frågor. Wallén (1993) menar att operationalisering av begrepp är viktigt vid prövning av teorier, för att hitta undersökningsbara motsvarigheter till de teoretiska begreppen. För att ge ett exempel på hur vi operationaliserade kan den abstrakta nivån vara kognitivt stöd, som mer konkret kan handla om att ge råd och vägledning i vissa situationer. En av frågeformuleringarna blev då: Vilken betydelse har det för dig att du får råd och vägledning?

Frågorna formulerades på ett sådant sätt att de skulle gå att besvara av alla de tillfrågade kvinnorna. Särskild information gavs vid intervjutillfället på vad vi menade med *privat nätverk*: vilket var familj, släkt, vänner; *professionellt nätverk*: som var arbetsplats, myndigheter, sjukvård, skola till exempel och formuleringen *tidigare*: där vi åsyftade tiden då kvinnorna levde i en kriminell livssituation.

Urval

Intervjuunderlaget består av nio ostrukturerade intervjuer med kvinnor som har levt i en livssituation med egen kriminalitet. Kontakt med kvinnorna har tagits genom frivården, Krami (samverkan mellan kriminalvården, arbetsförmedlingen och socialtjänsten) och organisationer och föreningar som arbetar för kriminellas integration tillbaka in i samhället.

Syftet med studien har styrt valet av intervjupersoner. Ett strategiskt urval har gjort att vi vänt oss till kvinnor som har dokumenterad kriminell bakgrund. Trost (1997) menar att vid strategiska urval så identifieras karakteristika av teoretiskt betydelse exempelvis kön, ålder, utbildning. Vid kvalitativa intervjuer är det mindre intressant med, i statistisk mening, ett representativt urval. För att nå den här studiens målgrupp togs inledningsvis kontakt med bland annat frivården, frivilligorganisationer, arbetsförmedling. Genom kontakt med dessa organisationer, och personer inom dessa organisationer, som på olika sätt träffar dessa kvinnor, så har förfrågan om deltagande i studien förmedlats. Författarnas inledande kontakt med kvinnorna skedde bland annat genom telefonsamtal. Intervjuantalet på nio kvinnor är ett antal som anses täcka in kravet för den här typen av undersökningar.

Undersökningens genomförande

Det empiriska underlaget till uppsatsen är, som sagt, inhämtat genom ostrukturerade intervjuer, gjorda med kvinnor som har erfarenhet av en livssituation med kriminalitet. Frågorna är ställda på ett systematiskt sätt, men svaren är antecknade på ett ostrukturerat sätt (Svenning, 1996).

Varje intervju är gjord med en intervjuperson åt gången enskilt av någon av uppsatsförfattarna. Varje intervju tog mellan 60 till 90 min.

Av de nio intervjuerna är två gjorda på telefon. De övriga intervjuerna har gjorts på plats som valts ut av intervjupersonerna själva, vilket exempelvis har varit på arbetet, i föreningslokal eller kyrka. Enligt Svenning (1996) är telefonintervjuer vanliga när man gör marknadsundersökningar, men används inte ofta i akademiska sammanhang för att det finns en risk att de bli grunda. Det hanterades genom att telefonintervjuerna genomfördes på samma sätt, med samma frågor och följdfrågor som de intervjuer som genomfördes i möte mellan intervjuare och intervjuad. Svenning (1996) säger vidare att det är möjligt att telefon som intervjumetod och använd på rätt sätt förtjänar en starkare ställning.

Ordningsföljden var att vi började fråga, på ett mer allmänt plan, om bakgrundsinformation och gick sedan vidare till frågor om praktisk hjälp och avslutade med frågor kring känslomässigt stöd.

Reliabilitet

Med hög reliabilitet avses en noggrannhet med att det insamlade materialet är stadigvarande och inte störs av variationer i tid plats och intervjuare. För att vi skall få tillförlitliga resultat är det nödvändigt att vi har både hög validitet och hög reliabilitet (Svenning, 1996).

Av de nio intervjuerna som genomförts i studien har tre bandats, vid de övriga togs anteckningar. Det var inte några problem att både anteckna väsentligheter och fritt lyssna både vad det gäller intervjuerna med bandning och dem utan. Vi har använt oss av uppföljningsfrågor i våra intervjuer. Genom uppföljningsfrågor undviks, enligt Svenning

(1996), att intervjun blir för grund och man kan också korrigera felaktigheter under tiden som intervjun pågår.

Validitet

Enligt Kvale, (1997) är ett av de största problemen med kvalitativa studier att trovärdigheten kan ifrågasättas. Det handlar om att ställa sig frågan om undersökningens genomförande är förståeligt och tänkbart. Upplevs undersökningsgruppen och resultatet som pålitligt och relevant av läsaren.

I denna kvalitativa studie har författarna strävat efter att följa de etiska principerna (HSFR, 2002) i intervjuförfarande. Tolkningen av de givna intervjusvaren verifierades löpande med de intervjuade, i enlighet med Kvalet (1997) kvalitetskriterier för intervjuer. Det har också skett en validering genom att intervjupersonen har fått ta del av det utskrivna materialet och getts möjlighet att reflektera och kommentera det.

Analys av materialet

Materialet i den här studien bygger på en deduktiv undersökning vilket innebär att vi har utgått ifrån befintliga teorier och begrepp för att analysera resultatet i studien.

I valet av analysens utförande menar Kvale (1997) att det inte finns några strikta regler över hur man ska bearbeta de kvalitativa intervjuerna. Vi har sammanställt materialet i analysen efter studiens frågeställning och utifrån ett tidsperspektiv i begrepp som vi benämner i då och nu. För att kunna beskriva och tolka intervjupersonernas livsvärld har vi byggt resultatet i undersökningen på de huvudstödsformer som Hedin (1994) utgår ifrån i sin avhandling. Analysen av materialet har skett stegvis, utifrån Hedins huvudstödsformer.

Metoddiskussion

En anledning till att ostrukturerade intervjuer har använts är att det var tre personer som skulle göra dem inte samtidigt utan var för sig. Tre intervjuare kräver att frågorna är så lika som möjligt.

Det finns en risk att man som intervjuare vid personliga intervjuer själv påverkar svaren genom sin närvaro. Intervjuaren kan påverka genom sitt minspel eller sitt kroppsspråk. Intervjuaren kan också omedvetet omtolka svar som låter osammanhängande eller konstiga för att få dem att låta mer begripliga (Svenning, 1996). Intervjuarens fysiska närvaro är svår att komma förbi i en intervjusituation, men vi försökte undvika att omtolka svaren genom att tydliggöra och fråga: Hur menar du då? eller Berätta mer. Det hände så gott som i varje intervjumöte, någon gång.

RESULTAT OCH ANALYS

I det följande kapitlet presenteras analysen av resultatet från intervjuerna. Analysen har löpande kopplats till den teoretiska referensramen, tidigare forskning och begreppet utsatthet. Inledningsvis kommer en kort presentation av var och en av kvinnorna som deltagit i studien.

En presentation av kvinnornas som har deltagit i studien och deras brottsbakgrund

Agneta är drygt 40 år. Hon har begått brott som stölder, olovlig körning, inbrott, sålt narkotika, häleri och snatteri. Hon har försörjt sig på att sälja narkotika, mest amfetamin och GHB, vilka har varit hennes huvuddroger. Agneta var intagen på anstalt för häleri och drograttfylla under en period i mitten av 1990-talet.

Barbro är strax över 50 år. Hon har begått brott som dråpförsök, mordförsök (men dömdes för vållande till kroppsskada), häleri, misshandel och rattfylleri. Mest har det handlat om häleri och misshandel. Hon har dömts 23 gånger, men varit intagen på anstalt 15 gånger. Den första gången hon var intagen på anstalt var hon 20 år och den senaste gången var hon 40 år. Barbro's kortaste straff var på en månad, för rattfylleri, och det längsta var ett år, för dråpförsök.

Carin är strax över 20 år. Hon har begått brott som olovlig körning och bilstölder, vilka hon har begått tillsammans med andra. Hon har även gjort inbrott, sålt narkotika, mest hasch och LSD. Carin har blivit dömd för ringa narkotikabrott, med påföljden dagsböter. Hon har inte varit intagen på anstalt, men hon har varit omhändertagen enligt LVU, till följd av missbruk och fara för sig själv och andra.

Diana är närmare 50 år. Hon har begått bedrägeri, småstölder och häleri. Diana var intagen på anstalt mellan åren 1985-1987. Hennes strafftid har varit tre månader, sex månader och senaste gången på ett och ett halvt år. Den senaste domen övergick till en familjehemsplacering, som efter önskemål från Diana själv blev längre än vad domen krävde.

Eivor är snart 50 år. Hon har begått narkotikabrott, stölder och olovlig körning. Hon har varit intagen på anstalt fyra gånger från slutet av 1990-talet och fram till 2005. Under år 2000 hade hon fotboja. Hennes strafftider har varit fyra till åtta månader.

Frida är strax över 30 år. Hon har begått brott som snatteri, stölder, häleri, narkotikabrott och olovliga körningar. Hon har blivit dömd för olovlig körning, stölder och för narkotikabrott. Frida dömdes länge till skyddstillsyn, men hon har varit intagen på anstalt tre gånger. Hon har också varit omhändertagen enligt LVM. Strafftiderna för Frida har varit från en månad och 16 dagar upp till en dom på åtta månader.

Gunilla är i 50-årsåldern. Hon har funnits med i belastningsregistret 18 gånger för snatteri, stöld, inbrott, narkotikabrott och försäljning av narkotika. Hon har blivit dömd till fotboja en gång, samhällstjänst en gång och varit intagen på anstalt i fem månader och tio dagar. Gunilla har ytterligare en fängelsedom bakom sig. Den var på fyra månader och avtjänades under två månader i häktet och resterande tiden på behandlingshem.

Helena är snart 50 år. Hon har begått bedrägeri, narkotikabrott och dobbleri. Hon har varit intagen på anstalt, och uppskattar sin sammanlagda strafftid till tre år, med kortare perioder i frihet däremellan.

Inger är närmare 40 år. Hon har begått ett allvarligt brott. För det dömdes hon till ett längre fängelsestraff. Hon är idag i slutskedet av det straffet, i en så kallad utslussningsfas, och har nu fotboja och utökad frigång den återstående strafftiden fram till sommaren 2008.

Sammanfattningsvis är kvinnorna som har deltagit i studien i åldrarna 20 till 55 år. Deras strafftider har varierat mellan en månad upp till sju år. Samtliga har varit intagna på anstalt, förutom en kvinna som dock har varit tvångsomhändertagen enligt LVU. Typen av brott har varit stöld, olovlig körning, inbrott, narkotikabrott, häleri, snatteri, dråp, dråpförsök, vållande till kroppsskada, misshandel, rattfylleri, bilstöld, bedrägeri. Alla, utom en, av kvinnorna har missbruk knutet till tiden då de levde i kriminalitet.

Kvinnornas story

Kvinnornas berättelse börjar med ett avsnitt som behandlar tiden då de levde i kriminalitet och följs därefter av ett avsnitt om hur de lever idag. Det görs jämförelser av hur deras nätverk skiljer sig åt mellan då och nu.

Tiden då kvinnorna levde i kriminalitet

Drogen som den signifikante andre

Skårner refererar till Milardo (1992), som menar att det finns fyra olika basala typer av personliga sociala nätverk. En av dem är Networks of Significant Others. Ett sådant nätverk består av personer som betyder mycket för individen ur en känslomässig och psykologisk aspekt.

I det här fallet väljer vi att använda drogen som den signifikante andre. Begreppet den signifikante andre används i sin grundbetydelse om personer. I den här studien används begreppet som en metafor för drogen. Anledningen är drogens signifikanta betydelse för varför kvinnorna hamnade i kriminalitet, dess betydelse för varför de blev kvar i kriminalitet, och dess betydelse för hur de till slut lyckades ta sig ur kriminaliteten.

Gemensamt för kvinnorna i den här studien är drogmissbruk. Åtta av nio hade det som ingång till kriminalitet. Undantaget är Inger, som skiljer sig på fler sätt gentemot de övriga i studien. Därför behandlar studien henne under rubriken Outliers. De övriga kvinnorna har hamnat i missbruket av olika anledningar och i olika åldrar, men droger har varit avgörande för vägen in i kriminalitet, själva orsaken. Frida säger:

”Det handlar om att jag alltid har sett spänning i det, det var kul. Men när det senare blev så att jag var tvungen att begå brott för att få pengar till knark, då övergick det roliga till slut till ett tvång. Jag tvungen att göra det för att få till droger.”

Två av kvinnorna anser att de ”ärvt” missbruket av sina fäder. En annan anledning är spänning, antingen till killar som tog droger eller att spänning till drogen i sig lockade. Andra började med droger för att tillhöra en grupp eller för att minska depression.

För samtliga fyller drogen ett tomrum. Den blir känslomässigt och psykologiskt central i kvinnornas liv. Carin saknade trygghet:

”Jag sökte mig aktivt till destruktiva grupper, just därför att jag hade en så dålig syn på mig själv. Jag sökte mig till likasinnade och när jag fann en grupp människor som

jag kände trygghet i och där jag kände att jag var någon så var steget inte långt att gå in i kriminalitet eftersom det och missbruket var själva kärnan och grupptillhörigheten. Sakta men säkert så blev jag som jag umgicks.”

Fattiga nätverk

När kvinnorna hamnat i kriminalitet bestod deras nätverk av andra kriminella missbrukare. Samtliga uppger att de isolerade sig till den kriminella gruppen.

Larsson (2006) hänvisar till Vaux (1988) som pekar en mängd faktorer som påverkar hur en person kan ta emot stöd, bland annat personens förmåga att samla ett nätverk som hon kan få stöd ifrån.

Kvinnorna i den här studien hade, på grund av droger och kriminalitet, bara förmåga att samla ett resurssvagt nätverk. Om de behövde hjälp eller stöd kunde de personer som fanns att tillgå inte erbjuda något annat än fortsatt kriminalitet och missbruk. Espwall (2001) refererar till Hetzlers (1996) definition av utsatthet. Hon menar att resurssvaga personer i viss mening är utsatta. Resurssvag är den som saknar stödjande sociala kontakter. Det gör att de får svårt att hantera sin livssituation.

Kvinnorna i studien var ständigt utsatta i sin kriminalitet, på grund av att nätverket var resurssvagt. Samtidigt sökte de sällan kontakter utanför nätverket. Det privata nätverket, som kunde ha tillfört stöd, utestängdes. I vissa fall uppger några av kvinnorna att de kunde söka stöd under den här tiden. Men då handlade det om någon enstaka advokat eller en tidigare kontakt inom socialtjänsten. I övrigt bad de sällan om hjälp utanför den kriminella kretsen. Agneta säger:

”Som missbrukare och kriminell lever man isolerad från alla alltid. Du vill inte ha råd och stöd. Man vill knarka i fred. (...) Praktisk hjälp fick jag av den kriminella kretsen om jag hade behov av det. Så länge jag kunde sköta mig själv kunde ingen annan lägga sig i hur jag levde mitt liv.”

Bristen på resursstarka personer i kvinnornas nätverk visar sig också i att de inte haft personer omkring sig när de var i behov av hjälp. De har de bara haft ett fåtal personer i sina nätverk som kan föra deras talan i olika situationer. Det instrumentella stödet innebär, enligt Hedin (1994), att lösa problem som uppstår och plocka fram de resurser som personen behöver. En stor del av det instrumentella stödet är indirekt och sker då genom att någon annan för personens talan.

I intervjuerna med den här studiens kvinnor fokuserades frågorna angående det instrumentella stödet kring behovet av att någon fört kvinnornas talan i en viss situation. De flesta ansåg att de alltid fört sin egen talan, och såg heller inget problem med det. De hade inget behov av någon som förde deras talan. Helena, som bland annat sysslade med kontokortsbedrägerier, såg det snarare som en tillgång i sin kriminalitet att kunna vara verbal och tala för sig.

Några av kvinnorna hade personer som kunde tala för dem, det rörde sig uteslutande om professionella kontakter, såsom socialsekreterare, advokat och övervakare.

När det gäller instrumentellt stöd i det privata kontaktnätet, så kan man överlag säga att kvinnorna inte uttryckte något behov av det.

När kvinnorna levde i missbruk och kriminalitet fanns det en känsla av ensamhet och övergivenhet. Samtidigt som de upplevde att de inte ville ta emot hjälp att förändra sitt liv. De sökte sig till de vänner som de identifierade sig med. För att motverka den känslan av ensamhet vände sig kvinnorna till de andra kvinnorna och männen inom gruppen som

delade deras syn på omvärlden. Personerna i gruppen skulle enligt Skårner (2001), som refererar till Milardo (1992), vara Exchange Networks, det vill säga de människor som bidrar med praktisk och emotionellt stöd till individen. Lander (2003) har i sin avhandling, analyserat studier som visat att det finns en solidaritet mellan kvinnor som använder droger. Det bottnar i att de har större förväntningar på en relation med andra kvinnor i samma situation än med män i samma situation. Lander (2003) skriver också att det finns en förklaring också varför missbrukande kvinnor höll ihop. Det berodde på att livet kretsade mycket kring hur relationen till männen fungerade.

När kvinnorna i vår undersökning levde i kriminalitet och missbruk var de inte intresserade av att få råd av personer utanför sin grupp. Lander (2003) menar att när omgivningen upplever en person som avvikare, det är då som avvikelsen uppstår. Materialet i vår studie har visat att kvinnorna ville få vara för sig själva och vara ifred. Frida säger:

”Då ville jag inte ha råd och vägledning. Jag ville att alla skulle lämna mig ifred. Jag tyckte bara att de störde mig.”

Även om kvinnorna hade delar av, eller hela sin familj kvar, som en del av sitt nätverk, så var det inte till familjen de först vände sig när de behövde hjälp och vägledning. Undersökningen visar att kvinnorna istället vände sig till sina vänner som fick stå för tryggheten. Det var ju genom dem de kunde få råd om hur de skulle kunna få tag på sina droger.

De intervjuade kvinnorna beskriver att relationen till andra människor inom nätverket var styrt av drogen, som de uttryckte var det enda som betydde något för dem.

Intervjumaterialet visar att det fanns några kvinnor som nämnde att de sökte hjälp eller stöd hos socialtjänsten, när det uppstod vissa praktiska problem. Huvudsakligen då det gällde den ekonomiska försörjningen och för att få tillgång till en bostad. Även om kvinnorna var i ett psykiskt och fysiskt dåligt tillstånd upplevde en del att socialtjänsten inte fanns tillgänglig. Gunilla förklarar det genom att säga:

”Det var svårt tidigare.(...) För då visste ingen någonting. Någon gång kunde jag få en akuttid för ett samtal, som sedan slutade med att socialsekreteraren sa att de skulle höra av sig om en vecka. Allt skulle upp i nämnden.”

Undersökningen visar att de fanns en form av maktlöshet och att den utsatthet kvinnorna levde i gjorde att de var beroende av ett professionellt nätverk. Detta har gjort dem beroende av att processen i det professionella nätverket fungerar. Carlsson (2005) menar att processen inom det professionella nätverket och samspelet med klienten är avgörande för hur klienten upplevde hur resultatet blir. En av kvinnorna uttrycker en försiktigt positiv bild när det gäller kontakten med personer inom det professionella nätverket. Detta härrör sig från att hon hade en person inom frivårdsmyndigheten som hon hade ett stort förtroende för, och som hon kände sig respekterad av. För övrigt visar materialet att kvinnorna överlag inte sökte stöd. En anledning till det kan vara som Eivor säger: ”Man ber inte om hjälp när man är aktiv missbrukare. Man vet bäst själv.”

Flertalet av de kvinnor som har haft ett missbruk och som har levt i kriminalitet, säger att de vände sig till de personer som befann sig i likartade situationer när de behövde praktisk hjälp med något. Men även inom den egna gruppen fanns en misstro. En kvinna säger om att söka praktisk hjälp:

”Det kunde jag få av andra missbrukare, men de var oftast inte att lita på, så jag tänkte oftast att det fixar jag själv.”

Detta sätt att lösa problemsituationer på, är vanligt förekommande hos de flesta av kvinnorna. Ett par av kvinnorna uppgav att de har kunnat vända sig till sina föräldrar, men att skammen och missbruket gjorde att de helst inte bad om någon hjälp.

I de fall där ett nätverk blir en upplevelse av stress för den hjälpbehövande, kan relationen istället uppfattas som ett hot. Skårner (2001) påpekar att det kan uppstå ett nätverkstryck, framför allt inom en familj och i släktrationer. Detta kan ha varit en tänkbar orsak till varför deras relation till ursprungsfamiljen såg ut som den gjorde. Det sociala nätverk som beskrivs och som nämns av kvinnorna i stort, kan tolkas ha en bristfällig och gles karaktär. Även om den destruktiva gruppen som flera av kvinnorna levde i verkade ställa upp för varandra, så var det missbruket som styrde relationen.

Enligt Larsson (2006) som refererar till Vaux (1988) finns det ett flertal faktorer som påverkar hur en individ kan ta emot stöd och hänvisar till graden av utsatthet. Den livssituation som kvinnorna befann sig i bestod både av gemenskap med likasinnade, men också utav isolering och ensamhet. Espwall (2001) som refererar till Hetzlers (1996) definition av utsatta och svaga, menar att den som är resurssvag saknar social trygghet, humankapital och självförtroende vilket innebär att det inte finns möjligheter att handskas med den utsatta livssituationen. Det som kvinnorna mer eller mindre påpekade var att de ville vara i fred när de knarkade och att inte någon annan skulle lägga sig i deras liv. Nätverk kan i problemsammanhang utgöras av frivillighet eller ofrivillighet, skriver Larsson (2006) i sin studie, en individs sociala nätverk formas av personens förhållande till de människor som ingår däri. I den utsatta situationen som dessa kvinnor befann sig i kan det uppstå motsättningar både från de personer som var tänkta att ge stödjande hjälp, men även för dem som skulle ta emot hjälpen. Inom det professionella nätverket fanns det "ingen hjälp, bara stjälp" som en av kvinnorna säger. Den upplevelsen av att inte finna någon som var till deras hjälp, var vanligt förekommande. I tidigare forskning, "Att upphöra med brott - om vägar ur den kriminella världen" tar Chylicki (1992) upp samhällets roll och hur viktigt det är att dess ingripande innehåller varaktiga relationer mellan den kriminelle och den som ska hjälpa. Chylicki menar att systemet med lekmanövervakare är ett sätt att hjälpa individen till att få bättre kontakt med vanliga medborgare.

Det pratades inte om känslor och man visade oftast inga heller, när det handlade om att uttrycka sina känslor, var det i så fall de negativa. Det ansågs även vara ett tecken på svaghet om man visade sig sårbar inom den destruktiva gruppen och istället blev man hjälpt med att inte visa sina känslor. Det fanns ingen empati eller medkänsla för någon. Agneta säger:

"Man visade inte känslor. Man stängde av känslor. Det var en väldigt tuff jargong när man missbrukade. Man visade kanske känslor om man inte hade knark eller hade blivit blåst. Jag pratade inte känslor eller visade känslor. (...) Negativa känslor visades ju, det var vardagsmat, genom ilska, irritation eller att man var deprimerad. Man var känslokall. Det fanns mycket negativ kraft i missbruket. Knark gör ju att känslorna läggs på is. Normala känslor är borta."

De individer som lever i en problemsituation kan ofta känna sig ensamma och isolerade, oavsett om de är tillsammans med en eller flera personer i sin omgivning.

Några av kvinnorna hade dock svårt att dölja hur de kände inom det privata nätverket, speciellt mot sina barn, sambo eller några av sina vänner. Däremot var det ingen som direkt uppvisade några känslor i kontakten med de professionella, i sådana fall var det med aggressivitet. Forsberg och Wallmark (2005) skriver bland annat om de svårigheter som

kan uppstå i kommunikationen mellan de professionella och individens problemsituation och som innebär att problemet kan tillskrivas den hjälpsökande individen. Därför är det av stor vikt att de som ska vara stödjande, fokuserar på klientens resurser och att de professionella har en samsyn och helst samverkar med andra inom nätverket för att stödja klienten.

Positiv feed back som kvarhållande faktor

Feed back handlar, enligt Hedin (1994), om på vilket sätt en person får bekräftelse. Det kan innefatta både positiv och negativ kritik.

De spontana svaren som kvinnorna i den här studien gav gällande feed back var att det inte fanns i den kriminella världen, annat än negativ. Vid en närmare eftertanke kan de ändå beskriva att de också bekräftades positivt, men att det var en typ av bekräftelse som höll dem kvar i kriminalitet. Kriminella meriter, som att begå stölder, inbrott och skaffa fram droger, premierades. Handlingar som gav pengar, exempelvis drogförsäljning, hyllades. Carin beskriver den positiva bekräftelsen som hon fick från gruppgemenskapen så här:

”Det var många gånger på ett maktfullt sätt, man tryckte ner varandra, en trycka-ner-tävling. Den som klarade sig bäst fick mest credit. Det var på sitt sjuka sätt kärleksfullt. Idag kan jag se att det stärkte oss för att klara av det vi gjorde. Vi ställde oss utanför verkligheten tillsammans, alla hade tagit ett beslut om att världen är ond och att vi hade upptäckt något annat.”

Det som tydligt kan konstateras av kvinnornas beskrivningar från tiden då de levde i kriminalitet, är att de inte lyfter fram vare sig negativ eller positiv bekräftelse från deras icke-kriminella nätverk.

Nu, när kvinnorna lever fria från kriminalitet

Drogen som den signifikante andre är borta

Kvinnornas beskrivning av sig själva i sin nuvarande situation är som en total förvandling jämfört med tiden i kriminalitet. En positiv stämning genomsyrar beskrivningen. Anledningen till den nya attityden är droger och nätverk. Droger var avgörande för att de skulle hamna i kriminalitet, och därmed också i resurssvaga nätverk. Att bli drogfria har gett dem möjlighet att ta sig ur kriminalitet och in i resursstarka nätverk.

Den signifikante andre, som drogen tidigare var, har bytts ut mot gemenskap som beskrivs nedan.

Rika nya nätverk

Enligt Skårner (2001) kan det sociala nätverket, som funnits tidigare, behöva bytas ut för att individens livssituation ska kunna förändras. Som beskrivits i avsnittet om Fattiga nätverk hänvisar Larsson (2006) till att Vaux (1988) pekar på personens förmåga att samla ett nätverk som hon kan få stöd ifrån.

Drogfriheten idag gör att kvinnorna i den här studien är förmögna att ta emot stöd och därmed samla ett nätverk. Att de har bytt ut sitt nätverk till icke-kriminella och drogfria personer är också avgörande. Kvinnorna väljer bort kontakt med personer som lever med missbruk. Exempelvis refererar Agneta till en kompis från förr, som nu bor bredvid henne. De umgås inte nu.

”Hon har frågat om jag vill bli hennes kontaktperson. Men jag vill inte ha kontakt med henne. Jag måste skydda mig mot henne, för jag är inte redo och uppbyggd för att hjälpa henne.”

Gemensamt för kvinnorna är att de har hittat olika nya nätverk. Vissa är organisationer, som Kris (Kriminellas revansch i samhället), Vägen ut!, Tolvstegsgemenskapen eller Anonyma Narkomaner (NA), andra pekar på familjen.

När det gäller familjen så fanns den självklart även när de levde i kriminalitet och drogmissbruk. Men, precis som med andra kontakter utanför kriminaliteten, så var familjen något man inte blandade in i sitt dåvarande liv. Nu, när de tagit klivet från kriminalitet, är familjen en viktig del av det samlade nätverket.

I och med den ökade förmågan att samla ett nätverk har kvinnorna också lättare att använda sig av fler professionella kontakter. De ser möjligheter till stöd i sådana kontakter. Carin nämner, exempelvis, att hon i det professionella nätverket låter sin behandlingsterapeut ta kontakt med hennes läkare då det gäller frågor om kommande behandling. Hon upplever att behandlingsterapeuten har större trovärdighet i läkarens ögon än vad hon själv har, eftersom hon är rädd att bli sedd som ”en manipulativ missbrukare”. Hennes önskan är att hon var mer trovärdig, så att hon kunde sköta den typen av kontakter, som den med läkaren, själv. Samtidigt är det skönt att kunna be om det stödet och få känna sig omhändertagen. Det betyder lugn för henne att det går att få stöd om hon behöver det och det är nödvändigt för att hon ska må bra och inte oroa sig över sådant som hon inte kan styra över.

Kvinnorna har nu tagit avstånd från sin gamla grupp som tidigare var viktigast i deras nätverk. De har inga som missbrukar eller är kriminella i det nätverk som ger de stöd. Istället hämtar de sitt stöd från familjer och professionella stödgrupper. Kvinnorna har alltså bytt ut drogen och den gamla gruppen mot nya personer. De har alltså rekryterat in nya grupper i sitt nätverk eller gett personer som även tidigare fanns med nya roller. De upplever nu att familjen vågar tro på dem vilket ger dem själva ett ökat självförtroende. De delar av deras nätverk som betyder mest är de frivilliga organisationerna såsom Anonyma Narkomaner (NA), Kris och Tolvsteg.

Det professionella stödet finns kvar och upplevs ge trygghet, tillit och motivation. De anser sig fortfarande till viss del beroende av detta stöd för att klara av sin situation. Men processen inom det professionella upplevs nu på ett annat sätt, man skulle kunna säga att den blivit bärande, detta är något som Carlsson (2005) diskuterar i sin studie. För personerna i det professionella nätverket är det dock viktigt att göra sig umbärliga, det vill säga att målet är att klienterna skall hitta andra vägar att lösa problemen. Målet är att relationen skall avslutas när klienten kan stå på egna ben (Bernler&Johnsson, 1999). Gradvis suddas gränsen ut mellan vem som är givare och mottagare, det blir en social interaktion som tillfredställer bägge parter enligt Hedin (1994), som refererar till Schumacher (1988).

På frågan om hur de skulle vilja ha stöd och vägledning har materialet i studien visat att de är mycket nöjda med det stöd de har idag och har en känsla av att vara privilegierade.

I nuvarande situation ser nätverksrelationerna väldigt annorlunda ut för samtliga kvinnor och dit kan de vända sig för att få praktisk hjälp. Skärner (2001) menar att om en individ har levt i exempelvis kriminalitet, så behöver det sociala nätverket förändras för att personen ska kunna återgå till ett icke-kriminellt liv. Enligt tidigare studier BRÅ (2000) pekar den empiriska forskningen på betydelsen av ett icke kriminellt nätverk som särskilt

viktigt för att kunna ta sig ur en brottslig bana. Idag har samtliga kvinnor som lämnat missbruk och kriminalitet bakom sig ett rikare nätverk som består av en mer nära relation exempelvis till sin ursprungsfamilj (föräldrar, syskon) dels andra anhöriga, men även för dem som har partner och barn. De flesta har också rekryterat nya vänner, väninnor och arbetskamrater till sitt privata nätverk. Flera av kvinnorna uppger också olika frivilligorganisationer som de kommit i kontakt med och hur exempelvis tolvstegsprogrammet har varit ett led i deras uppbrott med missbruk och kriminalitet. Inom tolvstegsgruppen träffar kvinnorna andra personer som varit i liknande situationer som de själva, vilket kan ge en mer positiv samhörighet i stödjande mening. Inom det professionella nätverket, så säger några av kvinnorna att de har fått en ny vän i sin övervakare, frivårdare och arbetsförmedlare. Även i sin relation med övriga myndigheter, uppger flera av kvinnorna att de idag kan ta emot den hjälp de är i behov av på ett annat sätt än tidigare.

I nuvarande situation har alla kvinnorna ett större antal personer inom det privata nätverket som de kan och vill prata med och visa känslor inför. Alla kvinnorna uppger någon eller några i sin egen familj eller ursprungsfamilj som de kan vända sig till. En av kvinnorna beskriver det så här:

”Tolvstegskonceptet kräver att man blandar in familjen, ja allt. Enligt Tolvsteg ska man ut med allt. Jag hade haft svårt för att öppna mig för familjen utan det. Familjen ska ju involveras och acceptera mitt tidigare liv med droger och kriminalitet. Familjen har ju levt som medberoende och i det varit hjälplösa. Det är värre att vara medberoende för då står man bara maktlös och får titta på och kan ingenting göra.”

Det verkar också som om de flesta har fått en annan närhet i sina relationer. De uppger även att de kan känna empati, bli rörda och visa medkänslor till andra människor. Dessa känslouttryck innefattar både skratt, gråt och kramar.

Även inför personer inom det professionella nätverket säger flertalet av kvinnorna att de använder en rak, öppen och ärlig attityd och att de möter dem med de känslor de har. Hur varje individ väljer att handla och hur hon utformar sitt nätverk kommer att bli hennes identitet, denna identitet kommer fram i den sociala interaktionen med andra människor. Skårner (2001) menar att identitetsbegreppet inte bara innefattar individens egen syn på självuppfattning, utan också till hur hon uppfattar och tolkar sin omgivning. Det framgår väldigt tydligt hur alla kvinnorna har fått en ny syn på den egna identiteten, detta beskrivs bland annat som självkänsla, egenvärde och att andra människor ser och bekräftar dem i positiv mening. Carlsson (2005) tar upp processen som ett begrepp och hänvisar till att det används som ett samlingsnamn inom samhällsvetenskaperna och beskriver detta som olika alternativformer av händelseförlopp som sker över tid. Det är ofta en lång väg, speciellt för kvinnor att ta sig ut ur missbruk och kriminalitet. Som Kolfjord (2003) beskriver i sin avhandling så har en kvinna brutit mot alla tabun, för enligt samhällets normer ska en kvinna uppföra sig, tänka på sitt utseende och vara mamma och hustru. Genom detta synsätt blir många gånger kvinnors problem med anpassning till samhället annorlunda än för män. Kolfjord (2003) menar vidare att en kvinna sällan har någon som väntar på henne efter exempelvis en anstaltsvistelse och skulle det vara så, är det ofta en missbrukande man.

Mycket positiv feedback

Hedin (1994) refererar till Vaux (1988) som menar att stöd är ett metabegrepp bestående av stödjande nätverksrelationer, stödjande handlingar eller annan interaktion och en subjektiv upplevelse av stöd. De här delarna länkas samma i en dynamisk process av

transaktioner mellan individen och dess omgivning. Larsson (2006) hänvisar också till Vaux (1988) som säger att det finns en mängd faktorer som påverkar hur en individ kan ta emot stöd. En av dem är om individen är utåtriktad och uppskattad.

De nya nätverk som kvinnorna har runt sig sedan de tagit sig ut ur kriminalitet och missbruk är tydligt bekräftande för handlingar som leder kvinnorna vidare in i en tillvaro utan kriminalitet och missbruk. Fem av kvinnorna tar del av olika organisationers stödarbete. Samtliga uttrycker att de upplever en stark känsla av bekräftelse och att de har en omgivning som ger uppskattning. Alla organisationerna har tydliga inslag av att det är individen själv som ska ta stegen mot ett liv utan kriminalitet och missbruk.

Agneta, säger så här om bekräftelsen som hon upplever från tolvstegsgemenskapen och Vägen ut!:

”Jag får jättemycket bekräftelse från tolvstegsgemenskapen. Du blir accepterad för den du är. Man brottas hela tiden med drogpersonen och den nya. Jag får hjälp med det genom tolvsteg. Där är det ok med de känslorna du har. Vi lär oss att ge varandra den hjälpen i tolvsteg.”

”Vägen ut”, ger styrka, mod och hopp. Man får bekräftelse på att vi fixar det, lyckas. De ger inte upp fast det tar tid.”

Ett annat viktigt bekräftande inslag som organisationerna ger är en känsla av att kvinnorna nu får en möjlighet att dela med sig av sina erfarenheter till andra. De blir på det sättet inte bara bekräftade, de känner, som Diana uttrycker det, en ”jättebekräftelse” genom att de får möjlighet att bekräfta också. Genom att kvinnorna är utåtriktade och får mycket uppskattning ökar deras möjligheter att ta emot stöd.

I och med att kvinnorna så tydligt har bytt nätverk blir gränserna glidande mellan vad som är professionellt- och privat nätverk. I organisationerna, det professionella nätverket, har de fått nya vänner i sina privata nätverk. Genom organisationerna har de alltså både stimulerande arbetsuppgifter, gemenskap och vänner.

Alla kvinnorna lyfter den feed back de får av sina familjer sedan de tagit sig ur kriminaliteten. Familjen fanns naturligtvis även när de levde i kriminalitet och missbruk, men i intervjuerna tar kvinnorna inte upp någon feed back som familjen skulle kunna ha gett då. Det var ett liv de inte ville prata om med familjen. Idag har de en tillvaro som de är stolta över, en tillvaro de kan visa utåt.

När det gäller feed back är det en mycket tydlig skillnad i kvinnornas upplevelse av sin tid i respektive utanför kriminalitet. När de talar om dåtid beskriver de feed back som negativ, även när den varit uppmuntrande, eftersom handlingarna de fått feed back för har lett till fortsatt tillvaro i kriminalitet och missbruk. Den stödjande bekräftelsen som kvinnorna får idag ger istället mycket positiva känslor. Kvinnorna uttrycker känslor som styrka, mod, hopp, förtroende. Det handlar dels om vad organisationerna innebär, men också ökat förtroende för myndighetskontakter och andra som kan ge dem stöd.

Backspegeln - önskespegeln

I undersökningens sista fråga ges kvinnorna fritt utrymme till att blicka bakåt i tiden och själva utifrån subjektiva upplevelser berätta av hur deras nätverk skulle kunna ha sett ut för att det skulle ha varit ett stöd ut ur deras kriminalitet.

De intervjuade säger själva att det inte fanns någon annan än de själva som kunde få dem att sluta att använda droger, de har ett eget ansvar.

En av kvinnorna anser att det är viktigt att de som professionellt arbetar med att hjälpa och vägleda personer ut ur missbruk själva har en egen erfarenhet av narkotikamissbruk. Carin säger så här:

”Hade det funnits likasinnade människor, alltså före detta kriminella, där jag hade kunnat identifiera mig, så hade jag kanske öppnat mig. På LVU-hemmet blev jag institutionaliserad. Jag blev upplärd och mer hatisk mot den onda världen där. Samtidigt var hemmet tryggt och bra för jag tvingades till eftertanke. Men alla sådana hem skulle ha folk som hade tidigare erfarenhet av missbruk och kriminalitet, typ NA.”

Vidare uttrycker en av de äldre kvinnorna att när hon började missbruka fanns inte kunskapen, i varje fall inte tillgänglig för henne, om hur farligt det är med droger. Hon menar att om det varit idag med den kunskap som finns skulle nog skolan eller hennes föräldrar ha stoppat henne. Hon menar alltså att förebyggande arbete är viktigt, det bästa sättet att förhindra kvinnor från att hamna i kriminalitet är att förhindra att de börjar använda droger.

Flera av de upplever att de behövde falla för långt ner i sitt missbruk/kriminalitet innan de professionella inom nätverken grep in. Här menar kvinnorna att det är viktigt med stödinsatser så tidigt som möjligt om man hamnat i missbruk. Detta verkar vara ett motsatt förhållande till det de uttryckte när de sa att ingen annan än de själva kunde få dem att sluta använda droger. De kvinnor som levde tillsammans med sina barn, under den tid då de var kriminella och använde sig av droger, anser idag att det gick för lång tid innan socialtjänsten grep in och beslutade om en fosterhemsplacering. Det finns ett missnöje hos kvinnorna i hur de professionella hanterade situationen och rutinerna kring hur de bemöter personer som söker stöd.

Helena menar att man måste vara på rätt plats, till exempel på en anstalt, när man bestämmer sig för att ändra sin situation. Helena sökte sig till motivationsavdelningen på anstalten och direkt därifrån kunde hon få komma till ett behandlingshem. Helena beskriver att när hon väl valde att inte leva i kriminalitet, så hade hon de personer som hon önskade sig i sitt nätverk. När hon sedan började arbeta med sig själv, så fick hon ett utökat nätverk med personer som hon ville ha som stöd.

Kvinnorna är medvetna om att de inte kan förändra tiden som har varit. I stort sätt upplever kvinnorna att de har haft stora och många krav på sina anhöriga. Ingen av dem lägger den direkta skulden på sin familj eller på anhöriga.

Studiens Outlier

I studien står benämningen outlier för; en avvikande person och det har framkommit under bearbetningen av vårt intervjumaterial att en av kvinnornas livssituation skiljer sig på ett betydande sätt i förhållande till de övriga intervjupersonerna i undersökningen.

En av kvinnorna, Inger skiljer sig från de övriga i vår studie genom att hon inte har haft något drogmissbruk eller levt i någon kriminalitet, däremot har respondenten levt i en mycket dålig relation tillsammans med en man. Detta destruktiva förhållande ledde fram till ett mycket allvarligt brott som Inger begick och fick ett långvarigt fängelsestraff för. Inger beskriver att tiden innan detta förhållande så fanns det ett stort antal vänner i hennes nätverk, men på grund av omständigheterna så gjorde hon ett val och isolerade sig.

"Det är annorlunda för mig, innan jag hamnade i fängelse så umgicks ju inte jag med någon, det gick ju inte. Vi umgicks bara med varandra han och jag, så att innan jag hamna i fängelse, så var det bara han och eventuellt lite grand min bror."

Inger menar vidare att hon levde i en sådan förnekelse att hon inte uppfattade den fysiska och psykiska misshandeln som hon utsattes för, utan tyckte nästan att mannens åsikter hade blivit hennes egna. Varningssignalerna fanns där redan från början säger hon idag - men det behövs mer information i samhället och om det stöd som kan ges för kvinnor i utsatta situationer.

I nuvarande situation har Inger utökad frigång och anser att hon har fått en bra utsluss. Från att tidigare ha levt isolerad och utan ett socialt nätverk, så finns det idag ett flertal personer både inom det privata och det professionella nätverket dit hon kan vända sig vid behov.

"Jag har ju börjat på ett nytt jobb och fått så himla mycket hjälp så att jag är helt chockad själv, träffat nya vänner och jag tänker ibland på kvällen – herre gud - man ska kunna komma ur den här skiten så här lycklig"

Ingers livssituation ser annorlunda ut i förhållande till de övriga kvinnorna dels genom att det inte fanns någon koppling till drogmissbruk, dels till att hon inte umgicks med några som befann sig i någon liknande situation. Däremot uppger Inger att hon hade en annan form av missbruk nämligen att vilja bli bekräftad och det var endast av sin man som hon ville bli bekräftad av. Hon menar att det också är en form av missbruk genom att man missbrukar sig själv för att få uppmärksamhet.

SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Personliga sociala nätverk hör ofta till de viktigaste resurserna, enligt Skårner (2006), för de personer som möter olika livsproblem. Förekomst av missbruk och kriminalitet i nätverket anses vara riskfaktorer, medan ett bra socialt nätverk fungerar som en skyddande faktor (Rydén-Lodi, 2005).

I detta kapitel kommer studiens viktigaste resultat att sammanfattas och genom det skall studiens frågeställningar besvaras. Under varje enskild fråga presenteras perspektivet då och nu. Perspektivet då representerar nätverket när kvinnorna levde i kriminalitet, och perspektivet nu visar hur kvinnornas nätverk ser ut idag när de lever fria från kriminalitet. Detta för att tydliggöra de skillnader som har skett i deras sociala nätverk. Studien tar sin utgångspunkt i den stora betydelse som de stödjande icke – kriminella nätverket har, som en förutsättning för kvinnorna att inte återfalla i kriminalitet. I kapitlet presenteras också analys och resultat i jämförelse med andra forskares undersökningsresultat.

Studiens första frågeställning: Hur beskriver några kvinnor med kriminell bakgrund sitt nätverk?

Då: Tidigare då kvinnorna levde i kriminalitet, så var det drogen som styrde deras beteende och val av umgänge. Tillsammans med andra personer som också befann sig i missbruk och kriminalitet, så uteslöts de övriga personerna i omgivningen. Kvinnorna sökte inte någon kontakt vare sig med det privata eller i det professionella nätverket.

Kvinnorna uppger att de stängde av sitt känsloliv under den här perioden. Kvinnorna kopplar det själva till sitt drogmissbruk.

Kolfjord (2003) pekar i sin studie på att kvinnor använder droger för att orka med vardagen och även att drogmissbruk är en gemensam faktor för de kvinnor som lever i destruktiva förhållanden. Kolfjord framhåller vidare att kvinnorna har gjort ett aktivt val när de börjat med droger och kriminalitet.

De intervjuade kvinnorna i den här studien anser att de började använda droger för att de sökte en spänning, antingen till killar som tog droger eller att drogen i sig var spännande. Det fanns de kvinnor som ansåg att drogen var en gemensam faktor för att tillhöra en grupp.

Enligt Kolfjord (2003) anser ett flertal forskare att droger leder till ohälsa, men i sin egen undersökning på området visar Kolfjord tydligt på att ohälsan kommer före drogerna och brotten. Den här studien har inte samma perspektiv som Kolfjord (2003), utan har begränsats till kopplingar mellan drogmissbruk och kriminalitet. Inte ledet ohälsa-missbruk-kriminalitet.

Chylicki (1992) belyser att det är svårt att fastställa vad som är orsak och verkan. Den här studien visar dock en tydlig koppling på att drogmissbruk leder in i kriminalitet.

Nu: Idag är drogen utbytt mot nykterhet och kvinnorna har ett rikt nätverk som består av icke-kriminella kontakter. Kvinnorna lever i gemenskap och har en förmåga att samla ett resursstarkt nätverk. Det finns en tydlig koppling mellan drogfrihet och förmåga att interagera i relationer.

Studiens andra frågeställning: Vad var/är, enligt kvinnorna stödjande i nätverket?

Då: Kvinnorna fick stöd inom den missbrukande och kriminella gruppen. Stödet handlade till största del om feed back för och hjälp i kriminella handlingar och andra handlingar som bekräftade den kriminella gruppgemenskapen.

I enstaka fall uppsökte kvinnorna hjälp utanför gruppen. Det handlade i så fall om instrumentellt stöd eller praktisk hjälp. En undersökning (BRÅ, 2000:20) visar att bara hälften av intagna på anstalt har tagit del av en behandlingsplan i syfte att få dem att sluta med drogmissbruk. Ett par av kvinnorna i den här studien har fått instrumentell hjälp till att få behandling, men undersökningsgruppen säger också att de anser att det gick för lång tid innan de fick tillgång till hjälp och i form av en ordentlig handlingsplan.

Nu: Idag har samtliga kvinnor i studien förmågan att ta till sig det stöd och den hjälp de är i behov av. En stor del av det stöd kvinnorna får idag är det som finns inom organisationerna och det framträdande i det stödet är den feed back och positiva uppbackning som finns inom dessa verksamheter. De stöd som kvinnorna åtnjuter bekräftar det som Hedin (1994) berör som viktiga faktorer till ett stödjande nätverk. Kvinnorna anser att de återfunnit sitt känsloliv och de uttrycker att de nu upplever att de kan både prata om, och visa, sina känslor. Även familjerna är idag ett stort stöd och kvinnorna menar att de upplever att deras närmaste kan lita på dem. Undersökningen visar att i det nya och rika nätverket, är gränserna glidande mellan de privata och professionella, genom att nya kontakter har knutits.

Resultatet i undersökningen stämmer överens med det som Skårner (2001) skriver om att, när en person har levt i kriminalitet kan det nätverk som då funnits under tiden behövas förändras, för att kunna återgå till ett liv utan kriminalitet. Kvinnorna har förändrat sitt nätverk genom att de har rekryterat nya personer till sitt nätverk.

Studiens tredje frågeställning: Kan ett kriminellt nätverk vara stödjande?

Då: Resultatet i studien visar att det kan vara stödjande, men bara som en kvarhållande faktor i missbruk och kriminalitet. De nätverk som kvinnorna befann sig i var resurssvagt, så för att komma ifrån sitt missbruk gav detta inget stöd.

Nu: Nej, inte på annat sätt än som en kvarhållande faktor. Idag väljer kvinnorna att inte ha en kontakt med andra missbrukare och kriminella. En del av kvinnorna säger uttryckligen att de medvetet försöker att hålla kontakter från sitt tidigare liv ifrån sig. Vikten av ett skyddande nätverk är därför av stor betydelse för att inte återfalla i kriminalitet. Detta överensstämmer med tidigare forskning (Rydén-Lodi, 2005) som också belyser vikten av ett bra socialt nätverk som en skyddande faktor.

Studiens fjärde frågeställning: Hur ville/vill kvinnorna att stödet i deras sociala nätverk skulle/ska se ut?

Då: När kvinnorna reflekterar över sitt tidigare liv anser de att en hjälp kunde ha varit om någon hade upptäckt tidigare vad de hade för behov av stöd. Då kunde samhället exempelvis ha omhändertagit barn vid ett tidigare stadium och/eller erbjudit insatser med drogavvänjning vid ett tidigare skede. Samtidigt anser kvinnorna att de har eget ansvar och måste bestämma själva över sin situation. En av de intervjuade kvinnorna uttryckte att, när varje kvinna väl bestämt sig för en förändring, kan hon börja arbeta med sig själv och få ett utökat nätverk.

Nu: Kvinnorna i undersökningen uttrycker att de är nöjda med hur det ser ut och vill inte ha någon förändring.

Studiens generaliserbarhet

Undersökningsmaterialet är inte direkt generaliserbart eftersom det inte bygger på ett slumpmässigt urval ur en population (Kvale, 1997). Det kan konstateras att resultatet visar att generaliserbarheten endast gäller respondenterna i studien. Kvale hänvisar dock till att läsaren skall ges möjlighet att avgöra om materialet i undersökningen visar på en generaliserbarhet. Det finns indikationer på att delar av denna studies resultat kan vara generaliserbara, till exempel uppger samtliga kvinnor i studien, med undantag för outliern, att de upplever samma stöd och positiva känsla när det gäller frivilligorganisationerna.

Reflektion

I efterhand konstateras att Hedins huvudstödsform **nätverksstöd** skulle kunna ha varit med i studien. Flera av kvinnorna som ingår i organisationerna, till exempel Kris, tolvstegsprogrammet, Vägen ut!, känner en stor tillhörighet i dem. Det skulle kunna knytas an till det som benämns inom nätverksstöd, som socializing och belonging. Värdet av att känna tillhörighet har ändå framkommit i studien, trots att nätverksbegreppet inte har varit med.

Fortsatta forskningsvägar

Intressant skulle vara att undersöka hur stödet i nätverket påverkas av en anstaltsvistelse. Vad görs för att främja de intagnas sociala nätverk i en sådan situation?

KÄLLFÖRTECKNING

Litteratur

Bernler, G., & Johnsson, L. (1999). *Psykosocialt arbete: Idéer och metoder*. Stockholm: Natur och Kultur.

Brottsförebyggande Rådet (2000). *Från anstalt till livet i frihet – inför muck*. BRÅ-rapport 2000:20. Stockholm: Brottsförebyggande Rådet. Fritzes.

Brottsförebyggande Rådets tidskrift, *Apropå 4-5/2003*. Stockholm: Brottsförebyggande Rådet. Fritzes.

Carlsson, B. (2005). *Hjälpprocesser i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Chylicki, P. (1992). *Att upphöra med brott - vägar ur den kriminella karriären*. University Press, Lund.

Espwall, M. (2001). *Liksom vinden under fågelns vingar - Om kvinnors nätverksrelationer i utsatta livssituationer*. (Akademisk avhandling). Stockholm: Elanders Gotab. Umeå universitet. Institutionen för socialt arbete.

Forsberg, G., & Wallmark, J. (2005). *Nätverksboken - om mötets möjligheter*. Stockholm: Liber AB.

Hedin, U-C. (1994). *Socialt stöd på arbetsplatsen vid sjukdom*. (Akademisk avhandling). Göteborg: Kompendiet. Göteborgs universitet. Institutionen för socialt arbete.

Hedin, U-C., & Månsson, S-A (1998). *Vägen ut! - Om kvinnors uppbrott ur prostitutionen*. Stockholm: Carlssons Förlag.

HSFR, (2002): Forskningsetiska principer inom humanistisk – samhällsvetenskaplig forskning. Vetenskapsrådet: www.vetskapsradet.se

Kolfjord, I. (2003). *Kvinnors drogbruk och lagbrott*. Lund: Bokbox Förlag.

Kordon, S., & Wetterqvist, A. (2006). *Gärningsmannen är en kvinna: en bok om kvinnlig brottslighet*. Stockholm: Bokförlaget DN.

Kriminalvården. (2007). *Svar direkt - om svensk kriminalvård 2007*. Kriminalvården, Huvudkontoret Informationsenheten. Norrköping.

Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Lander, I. (2003). *Den flygande maran - En studie om åtta narkotikamissbrukande kvinnor i Stockholm*. Stockholm: Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen.

Larsson, P. (2006). *Arbetsplatskultur, socialt stöd och arbetets mening – Anställning med lönebidrag och daglig verksamhet för personer med intellektuella arbetshandikapp*. (Akademisk avhandling). Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbetet.

Larsson, S. (2005). *Kvalitativ metod - en introduktion*. S. Larsson, J. Lilja, & K. Mannheimer (Red.), *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Lindberg, O. (2005). *Kvinnorna på Hinseberg – en studie av kvinnors villkor i fängelse*. Örebro universitet. (Forskningskommittén - Rapport 14) Kriminalvårdsstyrelsen, Planeringsenheten.

Rydén-Lodi, B. (2005). *Inför frigivningen - Livssituationen inför frigivningen och egenbedömning av framtida återfall* (Forskningskommittén - Rapport 17). Stockholms universitet. Psykologiska institutionen.

Skårner, A. (2001). *Skilda världar? En studie av narkotikabrukarens sociala relationer och sociala nätverk*. Göteborg: Kompendiet AB.

Skårner, A. (2006). Forskning om narkotikamissbruk, sociala nätverk och behandling. I C. Fahlke och A-G. Melin (Red), *Riskbruk – Missbruk – Beroende* (sid 61-68). Göteborg: Göteborgs universitet och Beroendekliniken vid Sahlgrenska universitetssjukhuset.

Svenning, C. (1996). *Metodboken* (1:a ed.). Eslöv: Lorentz Förlag.

Tindall, .(2004).

Trost, J. (1997). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.

Walldén, M. (1934-). *Kvinnor och brott: en sammanfattning av tre rapporter om kvinnlig brottslighet*. Stockholm: Stockholms universitet, Sociologiska institutionen, 2000.

Wallén, G. (1993). *Vetenskapsteori och forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur.

Internet

<http://www.visionsrummet.se>, hämtad 071128.

Kriminalvården, hämtad 071121, <http://www.kriminalvarden.se>

SCB, hämtad 071121, <http://www.scb.se>

Intervjuer

– *Fingerade namn*

Agneta. 071106, personlig ej bandad intervju.

Barbro. 071107, personlig ej bandad intervju.

Carin. 071109, personlig ej bandad intervju.

Diana. 071113, personlig ej bandad intervju.

Eivor. 071113, ej bandad telefonintervju.

Frida. 071116, ej bandad telefonintervju.

Gunilla. 071107, bandad personlig intervju.

Helena. 071109, bandad personlig intervju.

Inger. 0711 , bandad personlig intervju.

Bilagor

Bilaga. 1, Intervjuguide